

TOESPRAAK EKKLESIA AMSTERDAM ZONDAG 13 MEI 2018

IN GEUREN EN KLEUREN – OVER HET HOGLIED

ALEX VAN LIGTEN

1.

Ze zijn een en al hunkering, de geliefden in het Hooglied. Zitten elkaar na, de hele stad door, zijn radeloos als ze elkaar niet kunnen vinden, en ze zijn helemaal vervuld van de ander. Ze moeten met hun liefde tegen de stroom in vanwege de reactie van 'de mensen', iedereen die er wat van vindt en die hun liefde afkeurt. Daar heeft zij meer last van dan hij. Zo echt, zo gewoon, zo bijzonder wordt de liefde van de geliefden in het Hooglied beschreven en bezongen.

Maar waarom moet zo iets in een collectie godsdienstige boeken? Dat hebben mensen gedacht die op zich niks tegen de liefde hadden, maar die wel graag wilden dat het daarbij wat meer (of alleen maar) over God ging. Deze liedjes zijn zo hier en daar wel erg recht toe recht aan met hun lichamelikheden, het zinderende verlangen van de man naar de vrouw en van haar naar hem, de beide figuren die elkaar in deze liederencyclus achternazitten en toezingen.

Als de steile gelovigen het definitief voor het zeggen hadden gekregen, was het Hooglied niet in de bijbel gekomen, evenmin als de geschriften Prediker en Ester. Niet vroom genoeg, niet voor en na de Naam van God in de teksten, weg ermee.

Zo'n beoordeling is eigen aan het soort geloof dat het liefst anderen de maat neemt. Van de week gebeurde dat. Het was even schrikken toen een dagblad dat zich er graag op laat voorstaan ex-katholiek te zijn, groot kopte met: 'Kardinaal Eijk haalt snoeihard uit naar de paus'. De paus had anderen niet streng genoeg aangepakt, en nu moest hij er zelf aan geloven. Uit de berichtgeving kon je opmaken dat Rome schudde op zijn grondvesten. De voormalige bisschop van Groningen-Leeuwarden had snoeihard gesproken, en dat richt wel wat aan in de wereld. Een paar dagen later kwam nog een soort redactioneel commentaar dat heette: 'Paus onder vuur'. Daar kunnen geen regerende gekken met hun atoomkoppen tegenop, zulk wereldnieuws.

Helaas ontging de portée van dit schokkende bericht de *Osservatore Romano* geheel en al, en ook de *New York Times* liet het liggen. Die zullen nog raar opkijken als de paus op Pinksteren onder vuur verklaart af te treden wegens de snoeiharde kritiek van hoeheet-ie-ook-alweer. Tja, hele bladzijden in een krant. In Nederland is dat kennelijk nog steeds nieuws: dat zure gelovigen elkaar af zitten te kraken. En dit ging dan nog over een simpele binnenkerkelijke zaak: wie mag er wel uit de handen van een heuse priester een ouweltje aannemen en wie niet?

Maar zodra het over lichamelijkheid, laat staan seks gaat, slaan de steile gelovigen helemaal op tilt. Dus het was voor alle geliefden en liefhebbers een hele opluchting dat er, toen het erover ging of het Hooglied tot de officiële boeken van de bijbel mocht behoren, bedacht werd dat de liederen een soort gelijkenis vormden van de liefde tussen God en zijn volk. Of tussen de Messias en zijn gemeente, zijn ekklesia.

Dat was natuurlijk een trucje, maar het heeft wel gewerkt. Het kreeg zelfs een chique benaming: de allegorische uitleg. En daar werd dan ook wel weer smalend over gedaan, want waarom zouden zulke mooie en gave teksten als deze liefdesliedjes niet op eigen kracht tot de Heilige Schrift mogen behoren?

Ik houd het er maar op dat die allegorische uitleg op zich onzin is, het gáát hier niet over de liefde van God voor zijn mensen. Maar ik geloof er wel heilig in dat elke zuivere vorm van liefde, elke uiting van oprecht verlangen, zo aards als het is, iets hemels

heeft. Dat de liefde goddelijke kracht heeft. Dat wij in de liefde voor een ander mens kunnen beseffen hoe God van ons houdt. Al ónze oprechte liefde zegt minstens ook iets over de liefde tussen God en mens.

Alle tegenstand en tegenwerking van de religieuze officials heeft trouwens niet kunnen verhinderen dat in de synagoge juist het Hooglied dé vaste lezing werd op het belangrijkste feest van zowel Joden als christenen: Pesach, Pasen. Vandaar dat wij er op deze laatste zondag in de paastijd ook uit lezen.

2.

Er is een theorie in omloop dat het Hooglied niet zomaar de liefde tussen twee vrolijke en op elkaar beluste mensenkinderen beschrijft. Het zou kunnen dat er een derde in het spel is: een ander die ook achter het meisje aanzit, of iemand op wie zij misschien ook wel... Of in elk geval iemand aan wie zij dént, naast haar eigen vriendje? Of is hij het soms die ook nog stiekem op een ander verliefd is? Waarom kan ze hem nergens vinden? Waar hangt-ie uit?

Of heeft een van beiden in de grote verliefdheid op de ander ook nog zijn of haar gedachten bij een oude liefde, misschien de eerste grote liefde die altijd de toetssteen blijft voor iedere keer daarna dat je denkt: hij is het helemaal, zij en geen ander!

Een leven kan met verlangen heengaan. Alle ervaringsdeskundigen weten dat dat een van de grootste, meest onherroepelijke, maar ook wreedste vormen van liefde is: het nooit te stillen verlangen, meestal naar de onvervulde liefde. Als dat werkelijk een leven lang kan duren, is het wel de meest ontroerende vorm van levenslang die we kennen. Niet eens zozeer de romantische, af en toe wat Hollywoodachtige vorm van een sterk geïdealiseerde vroegere liefde, maar eerder die van de eenvoudige, oprechte vorm, van mensen die van elkaar gescheiden raken en daar niet aan voorbij (kunnen) leven. Laat staan vergeten.

Aan het slot van het Hooglied róepen de geliefden elkaar, elk zoekt de ander. Blijvend verlangen, onvervuldheid. Dat is authentieker dan 'ze leefden nog lang en gelukkig'. Want als het niet gelukkig is, duurt het al heel gauw te lang, en als het echt gelukkig is, is het samenzijn nooit lang genoeg geweest.

Mijn grootvader werd weduwnaar toen hij zestig was en de dertig jaar van zijn leven daarna is hij alleen gebleven. Iedereen had het hem van harte gegund dat hij nog eens iemand was tegengekomen waarmee hij het fijn zou hebben. Geen schijn van kans. Hij bleef naar zijn ene grote liefde verlangen. En het geloof kon hem niet rationeel genoeg zijn (hij toog trouw naar Paradiso toen dat nog een vrijzinnige kerk was), maar elke verwijzing naar zijn eigen sterven kwam in de formulering: 'Ik ga naar Moeder.'

3.

En precies zo aards als die formulering voor het sterven is, is de liefde. Je kunt er helemaal zweverig van worden, je in de zevende hemel wanen, maar het is minstens net zo concreet als honger of moeheid kunnen zijn. Daarom is er in dit grote liefdeslied in de bijbel ook zoveel aandacht voor de ogen, het gezicht, het lichaam van de geliefde, zijn stem, haar geur. En niemand die dat beter heeft weten te vangen dan Judith Herzberg in haar onovertroffen herdichtingen van het Hooglied in *27 Liefdesliedjes*.

Dit hele concrete van het Hoge Lied bepaalt ons, juist doordat het door de synagoge aan Pesach is verbonden, bij het even concrete karakter van het paasfeest. De eerste verwijzing, die naar de bevrijding van de slaven uit Egypte, door het water van de zee heen, is niet zomaar een vaag, oeroud wonderverhaal. In Exodus worden er niet op

miraculeuze wijze twee wallen van water opgeworpen waar het volk doorheen kan trekken, maar er staat dat God een sterke oostenwind liet waaien waardoor het water aan de kant ging. Bij het grootste wonder uit de eigen traditie levert de bijbel ook de natuurlijke verklaring.

Bij de opstanding van Jezus gaat het er even concreet en aards aan toe. De verrezen heer laat aan Thomas zijn wonden zien, het lijden krijgt handen en voeten. Jezus komt bij zijn leerlingen, staat zomaar in hun midden en terwijl zij nog moeten bekomen van de schrik, vraagt hij of ze iets te eten hebben en zit even later doodleuk aan een gebakken visje. Met twee van hen loopt hij een eindje op, praat met hen, gaat met ze eten. Aan het meer van Tiberias trakteert hij ze na een nacht vissen op een smakelijk ontbijt. Een mens van vlees en bloed, hij ademt en spreekt, hij heeft ogen en handen. Zo concreet als het maar kan. Niets over-geestelijks. Je kunt hem zien, aanraken, horen. En in de buurt van de Opgestane ruikt het naar vis.

4.

Ook in het Hooglied wordt het uiterlijk bezongen en bejubeld. Die twee verliefden zijn helemaal van elkaar vervuld. Al moeten we bij één aspect van hun uiterlijk nog wel even stilstaan.

Van de Latijnse vertaling van Hiëronymus tot aan de bijna-nieuwste vertalingen toe gebeurt er iets dat meer zegt over de vertalers dan over het vertaalde.

In het begin (1:5) staat er dat het verliefde meisje over zichzelf zegt dat ze donker van huid is. Op twee uitzonderingen na wordt daar door iedereen vertaald: 'Zwart (of donker) ben ik, doch lieflijk.'

Naardense Bijbel, Judith Herzberg (die het even verderop compenseert door erbij te vragen: 'Kan het je wat schelen?') en alle standaardvertalingen hebben dat: ze is donker van huid, máár bekoorlijk, liefvallig. Alleen Buber heeft het vertaald met de gebruikelijke weergave voor het Hebreeuwse we: 'en'. 'Schwartz und anmutig bin ich', bekoorlijk. En, zowaar, De Bijbel in Gewone Taal heeft hier: 'Mijn huid is donker, en ik ben mooi.'

In een eigen verdichting van deze zin liet ik het door het meisje zelf becommentariëren:

Van de bruid, voor haar vertalers

De witste vrouwen waren de dames van de rijken
met hun pinacolada's onder de palmen.

Donkere huid betekende hard werk in de zon,
geen aanzien, hooguit welwillende minachting.

Maar dat is nog geen reden om mij te vertalen,
als ik me richt tot de dochters van Jeruzalem,
met 'donker van huid ben ik, maar bekoorlijk'.

Er staat niet maar. Er staat en.

Zwart is hier een beter woord dan donker.

Dus ik ben zwart én bekoorlijk.

Jaloezie op een mooie huidskleur moet niet
ontaarden in een gekleurde vertaling.

Alhoewel, bekoorlijk?

Nog beter zou zijn: aantrekkelijk.

Sexy. Of is dat net iets te ordinair?

Welnee: zwart en sexy, dat ben ik.

Toen ik het uitdraaide, vond ik het leuk er een foto bij te zetten. Er was direct een aantal goede kandidates, de actrice Marlyne Barrett, of tennisster Serena Williams, of dichtster bij huis de actrices Imanuelle Grives of Lucretia van der Vloot, maar ik kwam uit bij Maya Angelou, pseudoniem van Marguerite Johnson (1928-2014). Naast schrijfster, danseres, zangeres, filmregisseuse en burgerrechtenactiviste was ze hoogleraar amerikanistiek en bovenal de dichteres van het gedicht 'Still I rise' (uit 1976). Bij liefde hoort een gezicht, maar als het gaat over het zelfbewustzijn van mensen met een mooie kleur, dan hoort haar gezicht daar het allermeest bij. Toen haar foto er al bij stond, merkte ik pas dat haar gedicht prima aansloot bij het 'zwart en sexy'. Dat gedicht is hier niet letterlijk en volledig vertaald, maar vrij weergegeven. Het kon zo achter de woorden van het meisje uit het Hooglied aan. En prompt werd het Pasen in de tekst.

Waardoor komt het toch, blanke man,

dat je van mij zo in de war raakt?

Is het je geschiedenis van vooringenomenheid

vol verdraaiingen, onzin, leugens?

Verstoort ik je vaste voorstelling

door mijn weerwoord, mijn grote mond?

Wou je soms dat ik nog steeds rondliep

met het hoofd gebogen, neergeslagen ogen?

Welnee, ik loop alsof ik een oliebron

onder mijn eigen huis heb aangeboord,

ik lach alsof ik een goudmijn bezit

in mijn eigen achtertuin.

Ik dans als met een schoot vol diamanten

weg uit een verleden van angst en pijn.

De nachten van verschrikking zijn voorbij,

ik ben voor altijd opgestaan.

Wonderbaar helder gaat het daglicht aan

ik draag mee wat mij mijn voorouders gaven,

ik ben de droom, de hoop van alle slaven,

ik ben voor altijd opgestaan.

5.

In de rijk geschakeerde wereld van de vooroordelen is 'maar' een heel geniepig woordje, want niet opzettelijk, niet zo bedoeld, wat geeft het nou, kom kom. Maar intussen.

Bedenklijk is het wanneer het gebeurt zoals in onze bijbelvertalingen. Iemand die zwart van huid is, kan er in de ogen van de vertalers desondanks toch nog wel leuk uitzien!

Ik meen daar zelf boven te staan. Een tijdje terug zag ik een programma waarin een hoogleraar uit Leiden en haar patiënte, een donkergekleurde én mooie vrouw, geïnterviewd werden over de een of andere operatie die de professor succesvol had uitgevoerd. Ik dacht nog wel: wat een jonge meid nog, en nu al chirurg en professor, maar vond mezelf al heel geëmancipeerd dat ik er niet echt van opkeek dat zulke jonkies al hoogleraar in Leiden konden zijn. Maar toen de interviewer een vraag inleidde met: 'En professor, hoe heeft u enzovoort', was het de zwarte schone die antwoord gaf. Zij was de knappe dokter, en niet de blanke vrouw naast haar. Ik was emancipatoir en al met een noodgang door de mand gevallen.

Het mooiste, grootste en meest ingrijpende vers uit het Hooglied staat in de regels, waarin Pasen en Pinksteren zo niet op één dag vallen, dan toch in één zin samenkomen:

Leg mij als een zegel aan je hart, als een zegel aan je arm.
Want sterk als de dood is de liefde,
onverbidlijk als het dodenrijk de hartstocht,
haar vlammen zijn vlammen van vuur, vuurgloed van God.
Al het water van de zee kan de liefde niet blussen
en rivieren spoelen haar niet weg.
Al wilde iemand alle rijkdom van zijn huis geven voor de liefde,
smadelijk zou men hem afwijzen.

Tot besluit: Zeven zinnen over de liefde

Kijken met ogen van liefde
maken de geliefde volmaakt

Je kunt de liefde niet wekken en verhaasten
voordat het haar behaagt

Onverdraaglijk is het gemis
van wie jou lief is

Wat ben je mooi en prachtig,
liefde, als je wordt genoten

Sterk is zij als de dood

Geen zee kan haar blussen
geen rivier haar wegspoelen

Dit ene slechts kan een mens bidden tot een ander mens:
leg mij als een zegel aan je hart.

Zo moge het zijn.